

„keringtem körülötted, világ”

ÁGH ISTVÁN: MIVÉ LETTÉL

„keringtem körülötted / világ, mint szárnyas angyal” – a mostani válogatott és új verseket tartalmazó kötet legelső darabjai közül a *Másnap* utolsó két sora ez. A lírai személyiség a maga helyzetét méri itt föl, észjárására, kedélyállapotára villant fényt. Pillanatnyi benyomást rögzít, ám ez az egyszeri érzés, hirtelen hangulat kitágul, magába foglalja az *én és a világ* viszonyát. Változatlan érvénnyel, hiszen e kapcsolatból a kezdetektől fogva máig hiányoznak a szilárd pontok: mintha a személyiségre nézve a nehézkedés törvénye érvényét vesztené volna, s helyette a súlytalansági állapot jellemezné. A támasz nélkülség, a szabad lebegés. A helyváltoztatás nyughatatlansága, a folytonos csapongás, a kiszámíthatatlan kavargás, a céltalan mozgás, az önkényes körben járás. Ágh István költészetének kép- és nyelvhasználatát, kifejezőmódját, szemléletét egyaránt meghatározza a címbeli metaforától elválaszthatatlan világlátás: az életnek a bolyongással való azonosíthatósága. A bolygó-lét.

Feltűnik már a szóhasználatban, aztán a mondat szerkesztésben is, hogy mennyi minden kapcsolódik e képzetkörhöz. Nem annyira főnevek, inkább igék, „imbolyog bőrom túlvilági sápadtsága, / homályból a fénybe, fényből a homályba” – így a *Fölriasztott reggelem*. S ugyanitt: „a szirmok bánatában koslatok egyre”; „...csak bolyongok, dülöngök oda-vissza, / réstől a résig, ajtót ajtóra nyitva”. A felnőtt ember otthontalanságát, számkivettségét éppen olyan igék fejezik ki, mint a gyermek, az ifjú tétova elégedetlenségét, tanácstalanságát. A városi életet, mint a paraszti világot egyformán minősítik. „idegenek a névtáblák, lakások, / kóválygok, mintha egy temetésre / túl korán jöttem volna” – a *Téli délelőtt Budán* nyomasztó hangulata alig különbözik a *Nyári vásár* zárlatának érzelmi állapotától: „s még el sem képzelik, / rajtuk lépek, ha velük dárídózom, / vettem tőlük, vagy eladtam nekik, / vagy csak közöttük kódorogtam otthon?” Nagyon lényeges jegyre, megkülönböztető sajátosságra mutat ez a pár sor: arra a vizionárius látásmódra, amelyik úgy rugaszkodik el a közvetlen látványi elemektől, hogy a hozzájuk való ragaszkodást is bejelenti, „változnak látványaim, / velük a hús, a vér / elveszti aranykorát” – fogalmazza meg, szinte programosan a *Napforduló*, a *Jó vagy?* című, 1977-es kötetből. Ugyanerről a felfogásról vall már egy korai vers is, a *Szívem alatt*, az 1965-ben kiadott *Szabad-e énekelni?* gyűjteményéből: „Látványát már

Nap Kiadó
Budapest, 1998
412 oldal, 1250,- Ft

alig látom. / Fájdalmát sose felejem”. A tárgyias leírások mellőzése, a képek láttatásában a mindennapi szemlélettől való merész eltérés nehezen lenne összeegyeztethető a lírai realizmus igényével. De *A szökevények* helyrajza is – „A reménység telepén / lődörgünk szabadnapokon” – elszakad a reális tapasztalatoktól, csakúgy, mint a hanvai pap sorsát megidéző *Az ősz Mihály*a nyitóképe – „Tompá Mihály lelke bolyong az ég / csalánsájkájában, döfködi, háborgatja” – s magyarázó, tanulságösszegző trópusa: „...az ember / fia is hasonlatos a vaddisznóhoz, / csatangol, túr, rőfög, / orrával szurkálja a másikat”.

Csatangol, lődörög, kóborog, kóvályog, bolyong, imbolyog, koslat, dülöngél és így tovább – a versbeli én mozgásképzetéhez a helyváltoztatás még csak-csak hozzátartozik, a cél iránya, a cselekvés terve viszont már nem. Mintha önnön helyzetének metaforájaként valóban azt a súlytalansági állapotot fogadná el, amelyben kiegyenlíti egymást a nehézségi és a tehetetlenségi erő. A vonzásnak se, de a taszításnak se lehet tartós az uralma. E költészet szemléleti jellegzetességeit kiemelve két – egymásba kapcsolódó – témakör is érzékelteti ezt. Az egyik: a szülőfalu, a gyermekkor színtere. A másik: az otthon elhagyása, kirepülés a családi fészekből; az életformaváltás akarata. Az utóbbiból teljesen hiányoznak az érvényesülés elégedett hangjai, az anyagi és szellemi gazdagodás meleg színei. De a kiemelkedés tényeinek rögzítése, tárgyilagos lajstromozása is elmarad, holott Agh István egész líráját áthatja a felemelkedés legendája, a szállás, szárnyalás titka, reménye – talán nincs is más költőnk, aki hozzá hasonló *megszállottsággal* fordulna a repülés (korábban inkább a magasba ívelés, újabban a mélybe hullás) metaforáihoz. Az *Emberek éltek itt*, az 1991-ben megjelent könyv találó önjellemzése szerint „a szív ábrándja költöző madár”

(*Után*). Legalább ennyire szembeütő azonban, ami Agh István szemléletét ugyancsak erősen megkülönbözteti közeli barátaiktól, a *Hetek* néven ismert csoportosulástól, de a nemzedéktársain túl főleg a példaképnek tekintett elődökétől s tágabbban a népi irodalom képviselőitől is: a falu, a paraszti környezet egyáltalán nem megtartó hely, nem forrása vagy megsokszorozója az innen vétetett személyiség erejének. Nincsenek meghitt, melengető hangulatai. Annál inkább riaszt nevetséges és ijesztő, torz és furcsa jeleivel, jelenségeivel. Kotlóként hortyogó kofákkal, idióta meccsre fogadó férfiakkal, „eltaknyult cukrát” le-föl sandítva törülő gyerekekkel (*Nyári vásár*). A nyomort őrző buta ebekkel, a penésszel meszelt vakablakokkal, sárral és pocsolókkal azonosított faluról mintha az utolsó ítélet fogalmazódna. *Utószó* – hirdeti a költemény címe is az összegzés szándékát: a beszélő véglegesen lezártnak nyilvánítja az itt leélt életét. „...három napra jöttem, éppen elég” – szóval meg az a hazalátogató, aki az otthon jó ízeit, a családi, baráti meghittség örömét sem érzi. A csizmáról a „zsiros közöny” jut eszébe, a mezőről, hogy „hírheldt kerékkötő”, de a kertek sem adnak jó gyümölcsöt – békés boldogságnak, derűs érzelemnek nyoma sincs. Dehogy szépítene, dehogy eszményítene – torzít inkább. Még a szándékos stiláris hibával is, amikor a „hizlal” igéjéhez kapcsolja a barmokat meg a pénzt, és amikor vásárra dobott ifjúságról beszél. Azt is inkább az értetlen csodálkozás, a távolságtartó számvetés, nem pedig a meghatódottság, az együttérzés mondatja vele, hogy „Mégis laknak erre, mégis haza” – hiszen épp a vers csatánója mutatja, mennyire hiányzik a beszélőből a belátás képessége, mennyire híján van még az elváláskor, a távozáskor is a méltányló szavaknak: „szégyenkezem, / meglőgni lehet csak, búcsúzni nem”. Nemhogy a tiszteletadás gesztusával sietne megteremtteni az ünnepélyesség légkörét,

még annyi fáradságot sem vesz, hogy elköszönjön. Tovább áll, mert vagy eleve távoli a szemlélete, vagy mert irdatlan messzeségek delejezik, messzi remények bűvölik. Azt hamar regisztrálja ugyan, hogy a jövődőt, „mint gyönyörű színdarabot” csupán csak megtanulta (*Szívem alatt*), ám a metaforák, hasonlatok egy ideig még őrzik a politikai propaganda nyomait. A falu és a város szembeállításának szocialista szólamai szokványos képekhez vezetnek. A különbségeket érzékeltetik az egyik oldalon a csöpp ablakokkal pislogó szobák, nyulas mezők, a másikon viszont a „szép életért csapódó indulat”-hoz való fohászzkodás, hogy ez emeljen meleg palotát” a kolóniák helyébe (*Kőbánya*). „Megújulunk majd, akár az ország” – állítja az a vers, amelyik az ígéretek egy részét már a címében visszaveszi: *Másoké ez a május*. Az első kötet címévé emelt vers, a *Szabad-e énekelni?* kérdője is a „szép romlatlan álm” valóra válását – sőt, valóra váltatását – féli, s hívó szavától – „isteni gépek, ti jöjjetek!” – azt reméli, megéri, „ha majd másképpen virrad a dombok mögül”, ha majd nem az „ősi kínok vigyorát” kell látnia. A szülőfalu rajzán ismét csak olyan vonás ez, ami a későbbiek során is mindig éles, határozott marad: a paraszti életformával, az életminőséggel sohasem képes megbékélni. Bármennyire is sirathatja a gyermekkori tájat, és bármennyire is biztathatja az emlékeit, „a menny talpfáin vágattok tovább” – ahogy a *Rézerdő* (1968) nagy vallomásverse, a *Harangszó a tengerészért* monológjai mondják, hiába szereti a biciklis vadvizek vidékét, hiába ismer a határban minden útelágazást, faformát, márdárfészket, ha a maga helyét nem találja az emberek között. „A tenyér, itt mint a tarló / szúr, hogy fáj a kézfogás. / Idegen, irigy, gyanakvó, / kinek szíve, vágya más” – az éneklés, az írás (szellemi) munkáját a kétkezi (fizikai) munkával egyenrangúsítani óhajtó költeményen túl jónéhány

látatja még a nyomorúságos tengődés, az elsüllyedés, a talentum elemésztsége mocsarának a vidéket. Hazamenni nem több a reménynél, hogy „karunkkal bekeríthető otthonra lelünk talán”, a szülőházon, az édesanyán és az édesapán kívül azonban annyira idegen minden és mindenki, hogy – a bátyjának ajánlott beszédes című vers, a *Szülőházánkra vall* szerint is – csak szégyenkeznek, „hányingeresen, mint a másnaposak.”

Ez a szülőhaza-kép már halvány tónusaiban se hasonlít a lehetséges mintáira. Hiányzik belőle *A föl-földobott kő* szomorúan is rendíthetetlen hűsége, a sorsszerű azonosulásnak szinte törvénytörő, „akaratlan” akarata. A közvetlenebb példával (*A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából*) pedig mintha még gúnyolódna is kicsinyt: „ki vágyakozna szarvasokra, / mikor késik a villamos”. Az idézet az 1971-es kötet hatalmas kompozíciójából való: *A tündér megkötözésében* a tizenhét részes *Fejem föl*é máskülönben is a keserű számvetés verse. A „lakatlan-lakatlan” létezésé, a tétovaságé és a hazátlanságé, amikor a lírai én nem csupán elhidegül a társaitól, hanem egyenesen *kihidegedik* közülük, mert akkora, mindennél „iszonyúbb szakadék” hasadt benne, hogy szédül. Hogy tériszonya csúcsáról megint „hányingeresen” tekint maga elé, ez vallana igazán a szülőhazára, s nem mikor csupán a faluját látta. Megváltatlan népet vizionál, hazudott idillt, törpékkel tapintatosan dicsértetett nappalokat – s hogy „sodródó bálnadögön / mindenki egyféle sózott hússal él”. A visszataszító, riasztó látomást a záró rész a „földbemélyülő életem” józan távlataival cseréli föl, mintegy annak igazolásaként is, amit a szerelemre és a halálra vonatkoztatottan a kezdő rész állított: „csak nyálból, csontból terem oltalom”. „...istenem, hol csavargok én?” – szakadt ki már a legelején a kérdés az önön helyzetére rádöbbenő személyiségéből. Hogy a szarvassá változás képze- te na-

gyon is közel van ehhez a világhoz, az is bizonyíthatja, ahogy a fiú és az anya a „tüskés” korhoz való alkalmazkodás új jelszavát hangoztatva biztatják egymást: „vérezzünk, védekezzünk!” Nincs szükség a tékozló fiú misztériumára ahhoz, hogy a körülmények elégikus hangoltságú, a maga kétségeit a kérdések özönével el-sorjázató beszélője felismerje, „előttem és hátam mögött ugyanaz a világ”. Oltalmat mégis egyedül a szülők, az apa és az anya nyújthatnak – s nem a haza, az „ékszerdoboz-külsejű” fővárosával, ahol az a felemás érzés foghatja el, hogy ugyanúgy az idegenek kényerét eszi s az idegenek italát issza, mintha falujában volna (*Hazám*). De ugyancsak otthon érezheti magát, a karácsonyi kántálás „szabad-e énekelni?” kérdését a városi hétköznapi gyakorlatias kíváncsiskodóira fordítva át. „Rossz véleménynel lehetnek rólam az emberek erre-felé” – indul a *Helyzetrajz tanulsággal*, semmivel sem mutatva különbnek azt a közeget, amelyik (az önironikusan megjelenített, „állandóan a levegőbe” bámuló, újságot forgató) írástudóra mint valami naplopóra tekint. Az alkotás, az írás jelentőségéhez, szerepéhez megjegyzéseket fűzőt egyáltalán nem tölti el semmiféle elégedettség, az élet értelmének megtalálásához itt is kevés fogódzót kap.

Ritka, amikor úgy kifényesednének a szavai, amikor annyira kedvét leli az előadásban, hogy egy szuszra mondja el, ami megbabonázta. Hogy élmény volt-e az, közvetlen, tapinthatóan valóságos, vagy csupán a képzelet szülötte, rebbegő szeme káprázata csak (egy másik költemény, a kötetcím-adó *Keseredik a föld héja* érzékeny kifejezésével) – a *Felejtetetlen* mind ezt nem fedi el. Emlékezetesen szép darabja Ágh István lírájának, szerelmes versként is értelmezhető, de ars poeticának is, az utolsó sorai alapján: „én teremtettem, bennem létezik, / megunhatatlan és felejtetetlen”. Ezen a pályán azonban roppant illékony az ilyen öröm. Ahogy a *Rézerdő*

(1968) első verse, az *Új év* záródik, az tá-
gabb érvényű: „a lombhullató fákat örök-
zöldre bővülő ének mögött” korán fel-
sejlik „a veszendő ember arca”. Korán jön
a felismerés, hogy mennyi a hazudós ige,
hogy sok a „megragott vers”, számolat-
lanok a „másnapos ódák” (*Lom*). És hogy
őrültnek kell lenni az énekléshez (*Őszi
dátumok*), hisz ki tudja – kérdezi az 1973-
as kötet, a *Jóslatok az újszülöttnek* azonos
című verse is –, mire való a dal, a vallo-
más. Mire való, ha egy, a szabadságról,
egyenlőségről, az emberi élet kiteljesedé-
séről szónokló korban „a jászakhoz állító
kötetek már láthatók” (*Napforduló*). Hiába
idézi Ady, az utolsó „árpádházi király, /
utolsó költő” alakját és életéből, „ahogy
vonata Párizsba visz, / aláveti magát Lati-
novits” (*Az ő nagy barna szemében*) – a het-
venes évek verseit legfeljebb annyi meleg-
ség, hév járja át, amennyit a művészelő-
dők, barátok példái fűtenek. *Keseredik
a föld héja* – summázza a nyolcvanas évek
közepén egy könyve is, benne a *Magyar
Katalin*, amelyik egyszerre emlék- és ellen-
vers. Miközben tiszteleg a „ballonkabátok
ősze”, 1956 októbere mártírjának, „első
lelőt” szerelmének emléke előtt, aközben
tisztelenül felel József Attila egyfél-
sorával. A programja emelkedett „Jöjj el,
szabadság...!” helyett a jelszava: „Tűnj el,
szabadság!”. Nem azt kiáltja, hogy *Leve-
gőt!*, hanem hogy a szabadság ragályos ha-
lála „öröklődik, akár a vérba”. Súlyos
ítéleteit, tragikus látomásait „kelekótya hí-
rek”, groteszk pillanatok versbe szedésé-
vel, vidámkodó, semmint vidám verseze-
tekkel ellenpontozza (*Vakmargitka, Első
nyár Elvira nélkül*). Ahogy a témák, úgy
jelentéktelenednek a költemények is –
fűzi hozzá a számára érdektelen idézethez,
hogy: „Költő, szeresd a legyeket!” (*Egy Ba-
bits-sor megfejtése*). Kiürült tollai, poros
obsitosai ágaskodását észleli (*üres tollaim*),
hogy aztán egy erdélyi úti élmény szinte
megtagadtassa vele önnön múltját, csupa
haszontalanságnak, gyanúsak, idegennek

és felejtetőnek láttassa minden munkáját, de a másokét se különben. Vissza kell fordulni az örömmek! – kiált fel, észlelvén, hogy körülötte feltűnő az „agyidegbénulás a perc- és helytudatban” (*A Békás szorokban*). Az egyre szaporodó önértelmező versek közül az Ágh-líra karakterét is jól jellemzi a *Napló és tulipánból* (1987) a *Nyár, darázssal*. Nemcsak arra jó példa ez, hogy az évek múltával a reflexiók, töprengések, meditációk mind kevésbé szorulnak rá közvetlen látványi elemekre, hanem arra is, hogy a költőt nem hagyják érintetlenül a vallomásos költészettel, az élménylírával, a képviselési elvvel kapcsolatos újmódi vádaskodások. „...a szemem / becsukva átúszom a lét / bársonyos oldalára, hol / virágokká feledkezem” – adja át magát a lírai személyiség, szinte kihívó merészséggel, egyszer a személytelen (vagy éppen több alakú) növényi létezés örömeinek, máskor pedig az állati létezés megfoghatatlan rejtélyeinek, csodáinak: „úgy, // ahogy e makacs darazsat / látom, a fejemen köröz, / szüköl, háborog, idecsap, / mintha valaki néhai // nyelvén akarna mondani / valami fontos-biztosat, / s nem tudhatom meg sohasem, / kicsoda s mivel bízta meg?” A beszédnek, a költői megszólalásnak ez a titka, ez az önelvűség és öncélúság mégis menedéknek mutatkozik. Kárpótlásnak, ha eszébe jut „az írás régi hatalma, / mostani harmadosztálya”, s ha restellené, hogy nem áll ki versenyezni szakmája „futópályáira”, annál szívesebben természetene dinnyét, piacozna (*Munkanap*). Az írás mint mesterség, a vers mint megmunkálendő tárgy – ez a (poszt)modern gondolat csakúgy foglalkoztatja, mint újra meg újra: az *Ének a vakvilágba*, ének valakiért, valahol. *Mennyegző a magasban* – hív elő, utalásosan tán egy Nagy László- és egy Illyés-költeményt is az életképien valószerű vers, hogy mégis inkább az alkotásra (és a fogadtatásra) vonatkozó keserű tapasztalatok összegzésével tűnjék ki. „...aki hason-

latokba téved, nevetségessé válik / az összezavart idő csapdájában (...) / anyanyelve elégtelen az érthető beszédhez, / ha más az előélete, észjárását megalázza / az utódok önbizalma, nem fogja föl, / hogy vesztese lett saját tulajdonának, / s mivégre ez a kedéllyel röpdöső otthonosság?”

Számonkérése annál keményebb, minél inkább az elmúlás, a lehullás képzetével, minél inkább a halál misztériumával kapcsolódik össze e költészet alapmetaforája, a szárnyalás, repülés. Őrzi, persze, a keresztény hitből a test és lélek elválásának gondolatát is; a mennybe szállását, a magasba, égbe emelkedését – de nyomatékosabb és gyakoribb, hogy az emberi létet a természeti létezés részének, az örök körforgás egy pillanatának tudva vet számot a pusztulással. „Kimúlni madáregyszerűséggel, mikor úgy esnek / ki az égből, akár a koravén falevél!” – a *Nyárfádat nézem* óhajtása azé a lírai éné, aki – ahogy a *Kedves D!*-ben tréfálkozik – gyakran átengedi magán a mulandóságot. Gyakran emeli föl, képzeletben – mert „csak a képzelet emléke múlhatatlan”, ahogy a mostani kötet legutolsó darabja, búcsúverse, az *Újesztendei várakozás* állítja – ama koponyát, a csontig kopárodás jelét, jelvényét. Beszédes, hogy az elmúláshoz szinte szó szerint ugyanazokat a fogalmakat kapcsolja, mint amilyenekkel a falu elmaradottságát illette: „S egyszer csak koponyánk fölött meglátunk egy kínos viogyort” – jósolja *Az utolsó hónap ünnepei* záró sora. Olyan hűvösen, tárgyilagosan, mintha a „földbe foszlott fej”-et nem is a fekete humor nevezné a „végső tökéletesség” mintájának (*Interjú Kondor Bélával*). S mintha az önnön végességének tudata csakugyan csendes derűvel töltené el, játékos kedvét növelné, messze az önsajnálát borongós hangulataitól. *Megmondanád az öregség kezdetét?* – mókázik egy verscím is. Ugy mutatja, maga se tudja a választ, sejtí csupán: „olyat gondolok,

amit elfelejtek / mintsem eszembe jutna fölösleges mivoltom” Szinte már vidám életkép jelenetezi azt is, ahogy a *Nem az a régi* beszélője saigó hipochondriájában úgy válogatja a (vég)tagjait, akár a krumpelit, „ez még eláll, emezt a féreg rágta”. Szelíd, szemérmes a számvetés, hogy a „szív s más szervek is / ráhangolódnak létük panasztalan, / legeslegbelül síró szólamára” (*Ősz s tél között*). Nem így a gyászversei, az apa, majd az anya halála után írt költemények, siratók: éppen az árulkodik a fájdalom súlyáról, mélységéről, hogy bennük sem gáttalanul ömlik a panasz, hanem a forma kényszere szab medret neki. A hagyományos poétikai eszközök, a rím, a ritmus kötöttségeit többnyire a szabadvers kötetlen lehetőségeivel felsejtelő, szójátékokkal és szófacsarásokkal, meghökkentő, bizarr kifejezésekkel is szívesen élő Agh-líra a szülősiratókban visszatér a magyar költészet klasszikus hagyományaihoz, a tagoló vershez akár, de a dal egyszerűségéhez is. „Béla-apám-Magyarország / sehonnai nem-mennyország / (...) / most már virágnyalomban / lomb a földre ömlött lombban / magavágta diófában / oszlik testamentumában” – búcsúztat a *Családi csonka-kör*, a búcsúzó érzelmi gazdagságát tanúsítva. Azt a ragaszkodást, a szeretetnek azt a meghittségét, amelyik a fájdalmat évődéssel, bizalmaskodással leplezi: „Vén paraszt, veled veszett / ház, szerszám, kutya, ló. / Jelennek lelkifurdalása, / jövőnek hiábavaló” (*Apám órája*). „mellettem, királynak királyné lehajtja fejét Nagy Istvánné” – emeli a ragaszkodó szeretet trónusára az anya alakját a *Békes-*

séget! című költemény, hogy aztán szinte krónikás hűséggel, hitelességgel számoljon be arról (*Porció fogytán*), ahogy „a leltár / azzal bővül ami nincs már / csak a titkos / írással rótt vég a biztos”. A földművest megműveli a föld: a föld a dolgát micsoda szorgalommal hajtja végre, „megint együtt szólíthatom őket, / mint a szülőföldi anyaföldet” – a veszteségtudat általános igazságokhoz, bölcs mondásokhoz menekül, szentenciákban fogalmazza meg magát. Agh István kései költészetében mintha kevésbé gyűrűzne, villogna, bukdosna az a világ, amelyiknek a képeit már a *Harangszó a tengerészért* is egymásba átűnve, egymásra vetülve láttatta. Mintha kevésbé kerítené körül a múltja minden helyét, kevésbé csapkodná körbe, kevésbé ömlene át emlékein. Lehet, nem azért, mert formailag fegyelmezettebb lett, vagy mert képhasználatában egyszerűsödött – bár ilyen jelek is vannak.

Talán a *Pannon tengerfenék* adja a tömör választ. Az axiomatikus érvényűt. Hogy a magány, a fölöslegességtudat, a személyiségre rátörő menekülésvágy ellenében, a „szakad egem vakolata / elindulnék valahová” tanácstalanságában (*Szenteste*) van valami, még a mások által halottnak, érvényteleneknek és érdekteleneknek tekintett emlékek száműzése után is: „talán ez a lángoló galagonyás az örökségem, / meg a szülői sír, kőbe rótt nevek aláfordított, / eleven történetével”.

Mirkus Béla